

पूर्वसुतरशङ्काणां अन्तरं मध्यमस्य च ।
त्रिविष्टपो नाकपृष्ठे स्यसराः सन्ति निर्वृताः ॥२४॥
आनन्दोऽथ प्रमोदस्य स्वर्गशङ्के तु मध्यमे ।
श्वेतस्य पौष्टिकश्चैव उपशोभनमन्मथौ ॥ २५ ॥
आकाशः स्वर्गाराजा वै स्वर्गशङ्के तु पश्चिमे ।
निर्ममो निरहङ्कारः सौभाग्यश्चातिनिर्मलः ॥२६॥
स्वर्गाश्चैव द्विजश्रेष्ठ । पूर्वशङ्के समास्थिताः ।
एकविंशानि स्वर्गा वै निविष्टा मेरुशृङ्गि ॥२७॥
अहिंसादानकर्तारो यज्ञानां तपसां तथा ।
तत्तपु निवसन्ति स्रजगाः क्रोधविवर्जिताः ॥२८॥
जलप्रवेशे चानन्दं प्रमोदं वद्विसाहसे ।
भृगुप्रपाते सौख्यं च रथं चैवास्त्रनिर्मलम् ॥२९॥
अनाश्रुके तु संन्यासे न्यतो गच्छन्निविष्टपम् ।
ऋतुयाजो नाकपृष्ठं अग्निहोत्रो च निर्वृ-
तम् ॥ ३० ॥
तद्भाग्यपकर्ता च लभते पौष्टिकं द्विजः ।
सुवर्णदायी सौभाग्यं लभन् स्वर्गतपःफलम् ॥३१॥
शीतकाले महावह्निं प्रज्वालयति यो नरः ।
सर्वसत्त्वहितायै स्वर्गं सोऽहरसं लभेत् ॥३२॥
हिरण्यगोप्रदाने हि निरहङ्कारमाप्नुयात् ।
भूमिदानेन शुद्धेन लभते शान्तिकं पदम् ॥३३॥
रौप्यदानेन स्वर्गं तु निर्मलं लभते नरः ।
अश्वदानेन पुण्याहं कन्यादानेन मङ्गलम् ॥३४॥
द्विजेश्वरस्यै कृत्वा हत्वा वस्त्राणि भक्तितः ।
श्वेतं तु लभते स्वर्गं यत्र गत्वा न प्रीचते ॥३५॥
कपिलागोप्रदानेन परमार्थं महीयते ।
गोवृषस्य प्रदानेन स्वर्गं मन्मथमाप्नुयात् ॥३६॥
साधमासे सरित्स्नायी तिलश्रेष्ठप्रदस्तथा ॥
कृत्रोपानहदाता च स्वर्गं यातुपशोभनम् ॥३७॥
देवतायतनं कृत्वा द्विजशुश्रूषकस्तथा ।
तौर्धयात्रापरश्चैव स्वर्गाराधये महीयते ॥ ३८ ॥
एकान्तभोजी यो सर्वान् नक्तभोजी च नित्यशः ।
उपवासी चिरात्तान्नेः शान्तः स्वर्गं शुभं
लभेत् ॥ २३ ॥
सरित्स्नायी जितक्रोधो ब्रह्मचारी ङ्ङुजतः ।
निर्मलं स्वर्गमाप्नोति यथाभूतद्विते रताः ॥३०॥
विद्यादानेन मेधावी निरहङ्कारमाप्नुयात् ।
येन येन हि भावेन यद्यद्दानं प्रदच्छति ॥३१॥
तत्तत्स्वर्गमवाप्नोति यद्यद्यदच्छति मानवः ।
चत्वारि अतिदानानि कन्या मौर्भूः सरस्वती ॥३२॥
नरकाद्ब्रह्मरथेते जपवाहनदोहनात् ।
यस्तु सर्वान्नि दानानि ब्राह्मणैश्चः प्रय-
च्छति ॥ ३३ ॥
संप्राप्य न निवर्त्तते स्वर्गं शान्तमनामयम् ।
शङ्के तु पश्चिमे यत्र ब्रह्मा तत्र स्थितः स्वयम् ॥३४॥
पूर्वशङ्के स्वर्गं विष्णुः मध्ये चैव शिवः स्थितः ।
अतः परं तु विप्रेन्द्र । स्वर्गाञ्जानमिसं शृणु ॥३५॥
विमलं विपुलं शुद्धसुपथुपरिसंस्थितम् ।
प्रथमे तु कुमारस्तु द्वितीये मातरः स्थिताः ॥३६॥
तृतीये सिद्धगन्धर्वौ तुर्ये विद्याधरा द्विज ।
पश्चमे नागराजा च षष्ठे तु विनतासुतः ॥३७॥
सप्तमे दिव्यप्रितरो धर्मराजस्तथाष्टमे ।

नवमे तु तथा दन आदिषो दशमे पथि ॥३८॥
भूर्लोकश्चैतसाहसादूर्ध्वं चरति भास्करः ।
योजनानां सहस्रे द्वे विष्टम्भनसमं ततः ॥ ३९ ॥
त्रिगुणं परिखाद्येन सूर्यविस्रं प्रमाथतः ।
सोमपुत्रो विभावरो मध्याह्ने चार्थमा यदा ।
महेन्द्रस्यामरावत्यां तदा तिष्ठति भास्करः ॥५०॥
मध्याह्ने लमरावत्यां यदा भवति भास्करः ।
तदा संयमने याम्ये तचोदांसु प्रदृश्यते ॥५१॥
मेरुं प्रदक्षिणं कुर्वन् भाव्येव सविता यदा ।
ध्रुवाधारस्तथोत्तिष्ठन् वाल्मिखिवादिभिः
स्तुतः ॥ ५२ ॥
इति श्रीनरसिंहपुराणे भूवनकोशे त्रिंशो-
ध्यायः ॥ ३० ॥
सुवन्युः, पुं, (भवतीति । “कन्वुच् क्षिपेच्च ।”
उणा० ३ । ५१ । इति चकारात् भूधातोरपि
कन्वुच् ।) सूर्यः । वृद्धिः । चन्द्रः । इति मेदिनी ।
ये, ६८ ॥ प्रभुः । इत्युणादिकोषः ॥
सुवर्लोकः, पुं, (सुवच्चासौ लोकश्चेति ।) भूरादि-
सप्तलोकान्तर्गतद्वितीयलोकः । यथा,—
“भूमिसूर्यान्तरं यच्च सिद्धादिसुनिसेवितम् ।
सुवर्लोकस्तु सौष्ठ्युक्तो द्वितीयो सुनिसतम् ॥”
इति विष्णुपुराणे । २ अंशे ७ अध्यायः ॥
(यथा च भागवते । २ । ५ । ८ ।
“भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां सुवर्लोकौऽस्य
नामितः ।
कृदा स्वर्लोकं उरसा महर्लोकं महात्मनः ॥”)
सुवः, [सु] अ, (भवतीति । भू + “भूरङ्गिभ्यां
कित् ।” उणा० ४ । २१६ । इति असुन् स च
कित् ।) आकाशः । इति हेमचन्द्रः ॥
(महायाद्वृत्तिभेदः । यथा, मनुः । २ । ७६ ।
“अकारश्चाकारश्च मकारश्च प्रजापतिः ।
वेदत्रयात्तरदुहत् भूर्भुवः स्वरितीति च ॥”)
सुविः, [सु] क्री, (भवतीति भवत्यस्मिन् रत्नादीनि
वा । भू + “सुवः कित् ।” उणा० २ । ११३ ।
इति इसिन् । स च कित् ।) ससुद्रः । इत्यु-
णादिकोषः ॥
भू, सत्तायाम् । इति कविकल्पद्रुमः । (भा०-
पर०-अक०-सेट् ।) सक्तेह द्विविधा । उत्पत्ति-
विद्यमानता च । भवति मनुष्योऽथवा विष्णुः ।
इति दुर्गादासः ॥
भू, क शुद्धिचिन्तयोः । मिश्रणे । इति कविकल्प-
द्रुमः । (चुरा०-पर०-अक०-सेट् ।) क, लक्ष-
वद्भावयति द्विवः सर्वान् । चकौऽर्थाः । इति
दुर्गादासः ॥
भू, क ड प्राप्नो । इति कविकल्पद्रुमः । (चुरा०-
आत्म०-अक०-सेट् ।) क ड, भावयते । इति
दुर्गादासः ॥
भू, अ प्राप्नो । इति कविकल्पद्रुमः । (भा०-उभ०-
अक०-सेट् ।) अ, भवति भवते धनं धीरः ।
भवत्येव सत्तायां प्राप्तिस्मत्प्रजन्मखिति भृ-
मज्ञः । भवते दुरितक्षयं यथोक्तक्रतुभिर्भावयते
च नाकलोकमिति हलाशुधः । कैचिदहं

भावात्मनेपदिनं मत्वा प्राप्नो परस्मैपदं सत्तायै-
स्त्वोवनेकार्थत्वात् समाधत्ते । इति दुर्गादासः ॥
भू, अ, (भू + क्त्विप् ।) रसातलम् । इति हेमचन्द्रः ॥
भूः, क्री, (भवत्यस्मिन्निति । भू + अधिकरणे
क्त्विप् ।) पृथिवी । इत्यमरः । २ । १ । २ ॥ (यथा,
मनुः । ७ । ६ ।
“न चेनं सुवि शक्तोति कश्चिदप्यभिर्वीक्षि-
तुम् ॥”
यथा च वैद्यकरत्नमालायामस्याः पर्यायः ।
“भूर्भूमिः पृथिवी पृथ्वी मेदिनी वसुधावनिः ।
चित्तिरुर्वी मही चौथी आ घरा कुर्वसु-
न्वरा ॥”)
स्थानमाचम् । इति मेदिनी । भे, १ ॥ (यथा,
भागवते । ६ । ४ । ११ ।
“यच्छक्तयो वदतां वादिनां वै
विवादस्वादासुवो भवन्ति ॥”
यज्ञाग्निः । इति जटाधरः ॥
भूकं, क्री, (भवतीति । भू + “कृञ्भूशुभिसुभिस्यः
कक् ।” उणा० ३ । ४१ । इति कक् ।) द्विद्रुम् ।
कालः । इति मेदिनी । के, ३० ॥
भूकः, पुं, (भू + कक् ।) अन्वकारः । इति शब्द-
माला ॥
भूकदम्बः, पुं, (भुवि कदम्ब इव ।) अलम्बुवृष्टः ।
इति रत्नमाला ॥ कोकसीम । इति भाषा ॥
भूकदम्बकः, पुं, (भूकदम्ब + संज्ञायां कन् ।)
यवानी । इति राजनिर्घण्टः । (विष्टविशेषो-
ऽस्य यवानीशब्दे ज्ञातव्यः ॥)
भूकन्दः, पुं, (भुवः पृथिव्याः कन्द इव ।) महा-
आवणिका । इति राजनिर्घण्टः ॥ घुलकुड्डी ।
इति भाषा ॥
भूकम्पः, पुं, (भुवः पृथिव्याः कम्पः ।) भूमि-
कम्पनम् । स च अद्भुतविशेषः । यथा,
अद्भुतसागरे ।
“भेषे षष्ठिकमे गजः प्रचलति आसादिभिः
कथ्यते
चापे मीनकुलीरमे च दृष्टमे सर्वं चलेत् कच्छपः ।
युके कुम्भधरे न्दगेन्द्रमियुने कन्यान्धगे पन्नग-
स्तेयामेकतमो यदि प्रचलति चौथी तदा
कम्पते ॥
“कच्छपे मरुतं ज्ञेयं मरुत्तथापि पन्नगे ।
सर्वत्र सुखदक्षेव पृथिव्यां चलिते गजे ॥
प्रथितनरेश्वरमरुतं अवनान्याप्येयमारुतयोः ।
शुद्धभयमतिवृष्टिभिरुपपीयन्ते जनाश्चापि ॥
त्रिचतुर्थपञ्चमदिने मासे पक्षे त्रिपञ्चके ।
भवति यदा भूकम्पः प्रधानरूपनाश्रनं कुरुते ॥”
स च भूमिजोत्पातविशेषः । यथा,—
“चरस्थिरभवं भौमं भूकम्पमपि भूमिजम् ।
जलाशयानां वैल्लयं भौमन्तदपि कौन्तितम् ॥
भौमं जाप्यफलं ज्ञेयं चिरेण परिपच्यते ॥”
इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥
भूकम्पुदारकः, पुं, दृष्टविशेषः । कोटालसोडा
इति हिन्दी भाषा । तत्पर्यायः । सुद्रशेषा-